

פרק שמיני

והמלך והכלה ירחצו את פניהם... דברי רבי אליעזר, וחכמים אוסרין'. הסכמת הפוסקים כרבי אליעזר, מאחר ונשאו ונתנו בגמרא לפי שיטתו [ודלא כהב"ח (או"ח תריג) שהסיק להחמיר עפ"י כמה מהראשונים]. ואולם כתב החי"אדם (מובא במשנה ברורה תריג סק"ו): גראה שזה היה בזמניהם שלא היו בבית הכנסת כל היום, אבל בזמן הזה שאינו רואה אותה כל היום, לא שמעתי שנוהגין בזה היתר' (וע"ע מה שציידד בזה בספר אמרי יושר י, טו).

לא נצרכה אלא לחצי שיעור. ונקט התנא אכילת חצי שיעור, בדומה לשאר העינויים שאין בהם כרת (רא"מ הורביץ). או נקט כן כדי להשמיענו שחצי שיעור אסור, מהתורה או מדרבנן (עפ"י תוס' ישנים). והיכן מרומז הדבר במשנה שמדובר בחצי שיעור – פירש בשפת אמת, מכך שבהמשך אמרה המשנה 'האוכל ככותבת... חייב' – מכלל שברישא ששנינו 'אסור' – בפחות מכשיעור. ועוד, כיון ש'אכילה' בכל מקום היינו בכזית הרי שמשמע בסתמא שמדובר באוכל כזית, ולענין יום הכפורים זהו 'חצי שיעור' שהרי שיעורו בככותבת.

מודה ריש לקיש שאסור מדרבנן. אי הכי לא נחייב עליה קרבן שבועה... וכי תימא כיון דאית ליה היתר מן התורה קא חייל קרבן שבועה... מכך שלא דנו אם שבועה חלה על חצי שיעור אלא לריש לקיש שחצי שיעור אסור מדרבנן, והסיקו שחלה כיון שהדבר מותר מהתורה, משמע לכאורה שלרבי יוחנן האוסר מהתורה, אין שבועה חלה שהרי מושבע ועומד מהר סיני. וכן דעת בה"ג והרמב"ן (שבועות כב) וכן הוכיח הרשב"א (שם ובשו"ת ח"א תרט"ז) מסוגיתנו. וכן כתב ההשלמה (כאן ובהלכות שבועות. וע' גם בשו"ת רשב"ש תרי). וכ"כ הב"ח בדעת הטור.

ואולם הרמב"ם (שבועות ה, ז ובתשובה קכ) התוס' (שבועות כג: ושם כב: בתירוץ אחד. וכן הוא בתוס' ישנים כאן) הר"ן (בשבועות שם ובנדרים ח.). תורא"ש וריטב"א (שבועות כב-כג) סוברים שהשבועה חלה על חצי שיעור [אם כי לענין קרבן יתכן ופטור, מפני שאינו בלאו והיך. עפ"י תוס'], אם מפני שאינו עיקר האיסור אלא איסורא בעלמא

הוא (תוס'. וע' דוגמאות לכעין זה בחזון-איש קדושין לדה לב: ובית ישי סוס"י עב), או לפי שאין האיסור מפורש בתורה (ר"ן). ולמד מזה לשאר דברים שאינם מפורשים בתורה. וע"ע בשו"ת הר"ן לה (לב, ד); זכר יצחק כא). ולשיטתם צריך לומר שאמנם דנו בגמרא כאן רק מצד חלות שבועה על איסור דרבנן, אך לפי האמת הוא הדין לרבי יוחנן שאוסר מהתורה יכולה השבועה לחול (ולפי זה אין צורך לחילוק שבגמרא משבועת העדות אלא האמת קאמר, ששם הדבר תלוי בקבלת עדותו בפועל. וע"ע בשו"ת אבני מילואים (יד) ובאבי עזרי (שבועות ד, א) אופן אחר בישוב סוגיתנו לשיטה זו).

א. 'דבר שאינו מפורש' שאמר הר"ן – כלומר שגם אין בו עונש בתורה, כגון חצי שיעור או חובל בעצמו. אבל דבר שיש בו עונש אעפ"י שהוא למד מדרשת חכמים [כגון בתו מאנוסתו] – נחשב איסור חמור שלא חלה עליו שבועה (אגרות משה יו"ד ח"א קלב).

בספר פרי מגדים (בראש הפתיחה הכוללת) כתב שהשבועה חלה על דבר האסור מהלכה למשה מסיני, כיון שאין בה 'לאו' או 'עשה' (ע' בכורות טז). ובספר אילת השחר (שבועות כג) הסתפק בדבר.

ובמנחת שלמה (לא) דן בנשבע על ספק איסור תורה, אם נחשב כנשבע על דבר המפורש בתורה.

ב. בשו"ת דברי אמת (דה קו) האריך בענין זה וכתב להוכיח שטעם התוס' חלוק מטעם הר"ן; לפי שיטת הר"ן גם אם נשבע שיאכל חצי שיעור – חלה שבועתו, כיון שחצי שיעור אינו מפורש בתורה. וכן פסק הרמב"ם (שבועות ה, ח). וכ"ה בשו"ע יו"ד רלח. וכופים אותו להישאל על שבועתו. ש"ך רלט סק"כ). ואילו שיטת התוס' והרשב"א (שבועות כג: בסד"ה דמוק) אינה כן. ואולם מפשטות דברי המהרי"ט (בשו"ת ח"ב מז) נראה שהכליל את טעם הר"ן בדברי התוס'. וכנראה יפרש שמש"כ התוס' שם בנשבע שיאכל חצי שיעור – אינו מוסכם לפי הטעם שכתבו בתירוץ הראשון, ע"ש. וע"ע בשו"ת מהרי"ק קסה.

ג. הרמב"ם (המץ א, ז) כתב שאיסור חמץ בפסח בכל שהו, ותמחו אחרונים הלא בכל איסורי תורה הלכה שחצי שיעור אסור, ומה נתוסף בחמץ בפסח. ואולם יש נפקותא בדבר לענין חלות שבועה על פחות מכוית, שבשאר איסורים השבועה חלה לשיטת הרמב"ם ואילו בחמץ הוא איסור עצמי בכל שהו ואין שבועה חלה עליו (שמעתי ממו"ר הגרב"מ אורחי שליט"א).

'במפרש חצי שיעור ואליבא דרבנן או בסתם ואליבא דרבי עקיבא דאמר אדם אוסר עצמו בכל שהוא'. בבאור מחלוקת חכמים ורבי עקיבא, ע' בשבועות כא.

דף עד

'כיון דאית ליה היתר מן התורה קא חייל קרבן שבועה'. מכאן כתב הרשב"ץ (ח"א קמא) להוכיח כשיטת הרמב"ן (בהשגות לספר המצוות שורש א), שכל איסורים דרבנן אין בהם לאו דאורייתא משום 'לא תסור' [ודלא כשיטת הרמב"ם (בהקדמתו למשנה תורה ובהלכות ממרים א, ב)], שאם כן כיצד חלה שבועה על איסורים מדרבנן, והלא מושבע ועומד מהר סיני על הדבר (וכבר נשאל על כך הרמב"ם בתשובה קכ, ע"ש).

ואמנם, לשיטת הרמב"ם עצמו (כפי שהובא לעיל) אין קושיא מכאן, כי אפילו לרבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה חלה השבועה על חצי שיעור היותו והאיסור אינו מפורש בתורה. ואם כן נראה שאף על פי שהאיסור להמרות פי החכמים מפורש בתורה, אין זה נחשב כנשבע על דבר המפורש, כיון שהדבר המסוים שאותו פרט בשבועתו – אינו מפורש.

מפשט דברי רש"י (בסד"ה ואליבא) נראה כהרמב"ם שעובר בלא תסור' במילי דרבנן. וכן יש לדקדק מדברי רש"י בסוכה מד. אך יש לדחות ולפרש כוונתו שרק הממרה את פי החכמים ופורק מעליו סמכותם, עובר בלאו ד'לא תסור', אבל אם עבר על דבר מדבריהם בגלל יצרו, לא עבר על לאו דאורייתא. ובוה יש לפרש דברי הגמרא בברכות יט 'כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו

פרק שמיני; דפים עג – עד

קל. א. מהם עינויי יום הכפורים, ומהו עונש העובר עליהם?

ב. חצי שיעור – האם אסור מהתורה?

ג. הנשבע שלא לאכול דבר אסור – האם שבועתו חלה על חצי שיעור? האם שבועה חלה על איסור דרבנן?

ד. האם לשון 'אסור' במשנה ובברייתא אפשרית בדבר שחייבים על עשייתו?

א. יום הכפורים אסור באכילה-ושתיה ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. [אמר רב חסדא: חמשה עינויים הללו כנגד חמשה עינויים שבתורה. ודרשו מן המקראות (להלן עו-עז) על כל אחד מהם שמניעתו נקראת 'עינוי'].

אין עונש כרת אלא האוכל והשותה [וכן העושה בו מלאכה]. ודרשו בכמה פנים שהכתוב תענו את נפשותיכם מדבר בעינוי אכילה ושתיה – עינוי נפש. ואילו שאר עינויים נדרשו בספרי דבי רב משבתון – שבות.

נחלקו הראשונים ז"ל האם שאר עינויים חוץ מאכילה ושתיה אסורים מהתורה או מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא.

ב. חצי שיעור; רבי יוחנן אמר: אסור מהתורה, ואף על פי שאינו בעונש ולא באזהרה (כל חלב. ומסתבר לרבות חצי שיעור משום שראוי הוא להצטרף לכדי חיוב. ומכל מקום אין לוקים עליו, שלא נתרבה

למלקות. ראשונים). ריש לקיש אמר: מותר מן התורה ('אכילה' אמרה תורה, ואין אכילה פחות מכזית). ואמרו שאף לריש לקיש חצי שיעור אסור מדרבנן. ואף הסמיכו בברייתא אסור זה מהכתוב כל. לדברי רבי שמעון (במכות יז, כפי שהביאו שם בברייתא וכדברי רבי ירמיה), יש עונש מלקות בכל שהו, ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן (והלכה למשה מסיני היא. עפ"י רש"י מכות. ועריטב"א). וריש לקיש (בשבועות כא:) סבר שלא חייב רבי שמעון אלא בחיטה ולא בקמח.

א. לרבי שמעון, כשם שפטור בחצי שיעור מקרבן, כך פטור מעונש כרת במזיד (עתוס' שבועות כא:). והריטב"א (במכות יז.) כתב שחייב.

ב. הלכה כרבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה אבל אין לוקים עליו (רמב"ם שביתת עשור ב,ג; תוס' שבת צא: ועוד).

ו'חצי' לאו דוקא אלא הוא הדין לפחות מכן, ולפי זה אפילו משהו אסור מהתורה (עפ"י שו"ת הראב"ד רז). ואולם יש שכתבו ש'חצי שיעור' נקטו בדוקא שכשיצטרף כמוהו יתחייב, אבל פחות מחצי לא אסרה תורה (ע' מהר"ם חלאוה פסחים מד; א"ר קפד, מהרא"ם כד; אבני נזר או"ח שעו בהגהה – בדעת הרמב"ם).

ג. יש אומרים שספק איסור של חצי שיעור לדברי רבי יוחנן אסור כדין ספקא דאוריתא, ולריש לקיש מותר (עפ"י בה"ג סוף הל' יוהכ"פ; פרי חדש תסו, ט ופמ"ג תמג, א).

ד. נחלקו הדעות בדין 'חצי שיעור' בשאר איסורי תורה חוץ מאכילה, האם אסור מהתורה אם לאו. ויש אומרים שבמלאכת שבת חצי שיעור מותר מהתורה שאינו בכלל 'מלאכת מחשבת'. וכן דנו מצדדים שונים לענין חצי שיעור באיסור 'בל יראה' בפסח. וכן נחלקו אחרונים האם יש ענין 'חצי שיעור' במצוות.

ה. האוכל דבר שלם כברייתו, דבר שהיתה בו נשמה – לוקה אפילו בפחות מכזית, אפילו לחכמים החולקים על רבי שמעון (מכות שם; יו"ד ק, א).

ו. מבואר בסוגיתנו שמחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אמורה גם בענין אכילה ביום כיפור. ואולם בירושלמי (תרומו' רפ"ו) מובא שמודה ריש לקיש שאסור מהתורה כי לא נאמר שם 'אכילה' (ע' מהרצ"ח).

והנצי"ב כתב להשוות שיטות התלמודים שאמנם איסור תורה משום 'אכילה' אין בחצי שיעור לריש לקיש, אבל אסור מהתורה מפני שלא התענה, וכמי שרחץ וסך. אך מדברי הפוסקים אין נראה כן (ע' מנחת שלמה תנינא נג, ב. וע' הליכות שלמה הל' ימים נוראים).

אפשר שמודה רבי שמעון ביום הכפורים שאינו לוקה בפחות מכשיעור, כי אין הדבר תלוי אלא ב'עינוי' ובישוב הדעת (עפ"י שפת אמת).

ז. לא הותרה אכילת 'חצי שיעור' [לרבי יוחנן שאסור מהתורה] לחולה שאין בו סכנה (עפ"י משנה למלך יסודי התורה ה"ה ודע שעדיין; פרי חדש או"ח תסו; מנחת חינוך שיג, ח). ויש שכתבו שאפילו לריש לקיש שהוא מדרבנן אסור להאכילו אם לא במקום סכנה (עתו"י כריתות יג).

ויש מהראשונים שכתב שחולה שהוא חלוש הרבה, אעפ"י שאין בו סכנה גמורה, ראוי להאכילו ביוהכ"פ פחות מכשיעור (עפ"י החינוך שיג. ובמג"ח תמה על כך. והגר"ז פירש דבריו באופן שעלול לבוא לידי סכנה).

ג. אף על פי שאין שבועה חלה על דבר מצוה לקיימה או לבטלה, הנשבע שלא לאכול חצי שיעור מדבר האסור סובר ריש לקיש שהשבועה חלה ואם עבר ואכל – חייב. וטעם הדבר מפני שאינו אסור מהתורה בפחות מכשיעור. כן היא דעת חכמים. ורבי שמעון פוטר – כי סובר כלשהו למכות כאמור.

א. נחלקו הראשונים האם לפי רבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה, חלה שבועה על חצי שיעור של דבר איסור אם לא; לדעת בה"ג ורמב"ן (בשבועות כב) אינה חלה. ולדעת הרמב"ם הר"ן והתוס' ועוד – חלה.

ב. לדברי רבי עקיבא דלא כחכמים, גם הנשבע שלא יאכל סתם ולא פירש 'חצי שיעור' – אסור עצמו בכל שהו. ואם אכל פחות מכשיעור – לוקה משום שבועה. אבל אם אכל כשיעור – אינו לוקה משום שבועה שכבר מושבע ועומד על זה מהר סיני (עפ"י רש"י). ויש אומרים אפילו אכל מעט מעט, ולא רק כזית בבת אחת (ערש"ש; שו"ת רעק"א עו קנד; אמרי ברוך יו"ד רלח. ואין הדבר ברור – ע' שפת אמת; חזו"א שבועות לדף כד; אילת השחר שבועות כג. וצ"ע).

ממסקנת הסוגיא יש לשמוע שהשבועה חלה על איסור דרבנן כשם שהיא חלה על חצי שיעור לריש לקיש – הואיל ומהתורה מותר הדבר (וכן הוכיחו הרמב"ם בתשובה קכ והרשב"א ח"א תריד והרשב"ץ ח"ב קסג רסא ועוד. וע' בשו"ת מהרלב"ח קג דף נג).

וכתבו כמה ראשונים שהנשבע לעבור על איסורים דרבנן, אף על פי שהשבועה חלה, אסור לו לעבור על דברי חכמים מפני שהעמידו דבריהם.

ד. מבואר בגמרא שאין לשנות 'אסור' במקום שהעובר חייב בעונש, שאז יש לשנות 'חייב'. אך פעמים (כן אמרו ב'אבעית אימא' והוכיחו) שנה התנא לשון זו משום שהוא כולל בדבריו דברים שאין עליהם חיוב. (ע' תוס' זבחים קטז: ד"ה אסור).

דף עד

קלא. האוכל חלב הכוי – מה דינו?

דרשו בברייתא לאסור חלב הכוי (כל חלב). ופירשו בגמרא כמאן דאמר כוי בריה בפני עצמו היא ואינו לא חיה ולא בהמה (עתוס'), אבל אם כוי ספק חיה ספק בהמה, אין הכתוב צריך לרבות הספק שהרי כלפי שמיא גליא. (ולמאן דאמר ספק, צריך לומר אסמכתא בעלמא היא).

דף עו

קלב. א. מנין ששתיה בכלל אכילה?

ב. מנין לסיכה שהיא כשתיה ביום הכפורים?

ג. מהו 'תירוש'?

א. הסיקו ללמוד ששתיה בכלל אכילה מהכתוב ונתתה הכסף בכל אשר תאוו נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר – ה'שכר' הוא יין המשכר, גזרה שוה משכר האמור בנזיר, ואמר הכתוב ואכלת שם לפני ה'א. [ומגוף הכתוב 'יין' ו'תירוש' אין הכרה, כי אפשר שאוכלו בתוך מאכל, כגון אניגרון].
בספר מנחת שלמה (כא) פסק [דלא כמובא מהגר"ש קלוגר], שהכלל 'שתיה בכלל אכילה' אמור גם בממחה את האוכל ושותהו שחייב, ולא רק במשקה.